

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

І. В. Гладуняк*

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В ПРОЦЕСІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Намагання побудувати в Україні задекларовану в її Конституції правову й демократичну державу з необхідністю супроводжуються процесом наукового осмислення як того, що саме нині відбувається в політичній системі України, так і розробкою загальної стратегії державного і суспільного розвитку. Очевидно, що однією з найважливіших складових процесу демократичної трансформації України є зміни на рівні державного управління. При цьому, описуючи зазначений процес, сучасні політологи звертають увагу не тільки на фактори ефективності державного управління, але й на формування такої відкритої, зрозумілої людям та демократичної системи управління, яка б відповідала як базовим принципам демократії, так і тим вимогам, що постають перед управлінськими системами в умовах нинішнього глобалізованого світу. В цьому сенсі однією з проблем формування демократичної системи державного управління є визначення ролі політичних партій в зазначеному процесі.

Актуальність науково-теоретичного дослідження цієї тематики зумовлюється рядом причин. По-перше, унікальне становище політичних партій полягає в тому, що вони можуть одночасно виступати інститутом як громадянського суспільства, так і державної влади. Інакше кажучи, саме вони часто виконують роль тієї об'єднуючої ланки, що зрештою дозволяє сполучити державу і суспільство, консолідувати їх діяльність, налагодити їхню взаємодію (нагадаємо, що на думку окремих дослідників, зміст процесу політичного управління полягає саме в тому, щоб узгоджувати інтереси і установки держави з інтересами громадянського суспільства, різних соціальних верств, прошарків і груп¹). Тому, описуючи демократію як правління народу (недарма такий відомий вітчизняний дослідник як О. Скрипнюк пише, що саме це визначення може бути взяте як базове для розуміння сутності та специфіки демократичної політичної системи та її інститутів²),

© Гладуняк І. В., 2007

* голова Хмельницької обласної ради, кандидат юридичних наук

¹ Гаєвський Б. А., Ребкало В. А., Туленков М. В. Політичне управління. — К., 2001. — С. 155.

² Скрипнюк О. В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика). — К., 2006. — С. 24-25.

ми зрештою повинні вказати на ті інститути, які дозволяють громадянам бути інтегрованими в процес державного управління не лише в якості його об'єктів, але й на рівні суб'єктів цього процесу. По-друге, сьогодні ми можемо зустріти принаймні дві прямо протилежні точки зору щодо ролі політичних партій у державному управлінні. Відповідно до однієї з них ця роль дедалі більше зростає і зрештою загрожує виникненням феномену своєрідної “сучасної партократії”², відповідно ж до іншої — все відбувається в прямо протилежному напрямі. Таким чином, наявність двох прямо протилежних точок зору на одну й ту саму проблему, змушує нас як науковців все ж таки спробувати розв'язати її шляхом визнання правомірності будь-якого з цих двох підходів (залежно від того, який із них виявитиметься більш обґрунтованим). По-третє, на нинішньому етапі політичної реформи, що наразі триває в Україні, як суспільство, так і вітчизняна політична й правова наука, постали перед доволі важливим питанням щодо того, якою саме мірою партійний елемент повинен бути представлений у державному управлінні. Тобто, чи слід продовжувати традицію минулих років, коли політичні партії виконували роль своєрідного муляжу амбіцій окремих навколоставних кланів, чи продовжувати лінію, яка в перспективі здатна призвести до узурпації всієї влади якоюсь однією політичною партією чи однією політичною силою, як це було за часів СРСР? До того ж, варто нагадати, що сьогодні проблематика визначення ролі політичних партій у процесі державного управління набуває актуальності й з огляду на те, що залежно від її розв'язання ми формуємо той чи інший погляд і на майбуття інших класичних інститутів демократії (зокрема, мова може вестися про парламентаризм та пов'язані з ним інститути).

Але, приступаючи до висвітлення окресленої нами теми, слід зробити декілька уточнень загального методологічного характеру. По-перше, варто дещо чіткіше сформулювати, в якому саме аспекті ми вважаємо коректним взагалі визнавати будь-яку роль політичних партій в процесі державного управління. Справді, якщо взяти до уваги ті визначення поняття “державне управління”, які є домінуючими в науці адміністративного права, коли державне управління асоціюється винятково з професійним функціонуванням органів виконавчої влади³, то тоді будь-яка мова про роль політичних партій у цьому процесі видаватиметься зайвою. Утім, у межах нашої статті ми вживатимемо цей термін не стільки як своєрідну кальку поняття “адміністративна діяльність уряду”, скільки в тому значенні, як його використовує В. Чиркін, пишучи, що державне управління являє собою спосіб реалізації державної влади в цілому⁴. А отже, всі ті інститути, які функціонують в сфері реалізації державної влади та мають на неї вплив, повинні бути дослідженими й з позиції проблематики державного управління. По-друге, описуючи політичні партії, ми повинні відмовитися від суто “парламентського” способу їх розгляду, коли їхня роль визнається лише настільки, наскільки високим є вплив парламенту в функціонуванні системи державної влади. Адже в реальності в сучасних демократичних системах існує чимало інших каналів впливу політичних партій як на державне управління в цілому, так і на його окремі стадії. По-третє, оскільки нас цікавить не загальний огляд теми взаємозв'язку між політичними партіями та державним управлінням, а, в першу чергу, його специфіка в умовах сучасного вітчизняного політико-правового розвитку, ми повинні брати до уваги, насамперед, ті інституційно-правові зміни, що нині відбуваються в Україні.

Отже, як було зазначено вище, державне управління це не лише виконавчорозпорядча діяльність органів однієї з гілок державної влади (мається на увазі

³ Овсянко Д. М. Административное право. — М., 1995. — С. 124-252.

⁴ Чиркин В. Е. Государственное управление. — М., 2002. — С. 55.

виконавча влада, коли державне управління характеризується як “вид діяльності держави, суттю якого є здійснення управлінського організуючого впливу шляхом використання повноважень виконавчої влади через організацію виконання законів, здійснення управлінських функцій”⁵). Це більш широке соціальне явище, що може бути охарактеризоване як цілеспрямований організаційний та регулюючий вплив держави на стан і розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою досягнення цілей та реалізації функцій держави, відображених у Конституції та законодавчих актах, шляхом запровадження державної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої, через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією⁶.

Виходячи з наведеної дефініції стає цілком очевидним, що в умовах демократичної держави суб’єктом управління є не тільки органи державної влади, але й громадяни держави, які завдяки існуючим політико-правовим механізмам отримують можливість не лише в певний спосіб транслювати (передавати) свої інтереси на рівень державної влади, але й самим реалізовувати її. Зазвичай, кажучи про участь громадян в процесі державного управління наголос робиться на формах безпосередньої демократії (їх докладний аналіз представлено в колективній монографії “Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики”⁷). Однак, не применшуючи їх ролі та значущості (адже, на думку багатьох авторитетних дослідників саме наявність та гарантованість форм безпосередньої демократії виступає свідченням демократизму політичної системи та втілення принципу народного суверенітету), слід нагадати, що, крім форм прямого періодичного народного волевиявлення, існують й специфічні механізми, які дозволяють громадянам постійно представляти свої інтереси в органах державної влади та реалізовувати їх через відповідні конституційно-правові інститути. Одним із них є механізм партійного представництва.

На сьогоднішній день політичні партії розглядаються практично всіма без винятку дослідниками як необхідний елемент розвитку політичних систем демократичного типу. Про це вже неодноразово писали як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Залежно від ступеня розвитку партійної системи, від зрілості самих політичних партій, а також від тих об’єктивних можливостей, що надаються їм законодавством, їх участь у процесі державного управління може варіюватись від певних мінімальних позначок і до високого рівня впливу на державну владу. Саме ця тенденція нині спостерігається в Україні і є зумовленою тими інституційними політико-правовими змінами, що мали місце останніми роками.

Зрозуміло, що поява багатопартійності не є чимось не передбачуваним у новітній політичній історії України, оскільки сам факт офіційного декларування нових цінностей та пріоритетів суспільного розвитку (тут можна згадати Декларацію про державний суверенітет, Акт проголошення незалежності, перші закони незалежної України тощо, де йшлося не тільки про незалежну, але й про демократичну Україну, в якій формується демократичне суспільство, а держава визнає принцип верховенства права і сприяє повноцінному політичному, економічному, соціальному і духовному розвитку народу України) спричинив відмову від принципів партійного монізму, які забезпечувались завдяки штучній культивуванню однопартійності. Однак, сам факт появи багатопартійності ще не може вважатися свідченням того, що ці політичні партії отримують можливість брати участь у процесі державного управління або принаймні чинити на нього істотний вплив у відповідності до тих суспільних інтересів, що ними

⁵ Малиновський В. Я. Державне управління. — К., 2003. — С. 158.

⁶ Мельник А. Ф., Оболенський О. Ю., Васіна А. Ю., Гордієнко Л. Ю. Державне управління. — К., 2003. — С. 32.

⁷ Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики. — К., 2001.

представляються. Тому політична історія незалежної України, на нашу думку, може бути представлена в тому числі й в аспекті зміцнення ролі політичних партій у державному управлінні, появи нових каналів та гарантій їхньої участі в державному управлінні. Намагаючись дослідити зазначений процес з наукової точки зору, доцільно звернутись до висвітлення тих кроків, які суто й забезпечили інституціоналізовану участь політичних партій у державному управлінні.

На думку автора, однією з найбільш важливих сфер, де відбувались ці зміни було національне законодавство. Традиційно, серед найбільш вагомих законодавчих кроків у цьому напрямі називають прийняття Конституції України⁸ 1996 року (зокрема, в ст. 36 Конституції містились норми, що встановлювали право громадян об'єднуватись у політичні партії з метою здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, а також фіксували положення, згідно з яким політичні партії сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян), перехід до пропорційної виборчої системи (на цьому аспекті акцентує увагу в своїй монографії А. Француз⁹) та запровадження політичної реформи. Однак, на нашу думку, в цьому переліку не вистачає принаймні ще одного гранично важливого політико-правового кроку, який суттєво посилив позиції політичних партій як у політичній системі, так і в частині їх можливостей брати участь у процесі державного управління.

Цим кроком стало прийняття в 2001 році Закону України “Про політичні партії в Україні”¹⁰, в якому містилося не лише законодавче визначення політичної партії (нагадаємо, що за даним законом політична партія — це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян-прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах), але й чітко визначались права політичних партій. Зокрема, в ст. 12 було вказано, що політичні партії мають право: а) вільно провадити свою діяльність у межах, передбачених Конституцією України та законодавством України; б) брати участь у виборах Президента України, до Верховної Ради України, до інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб у порядку, встановленому відповідними законами України; в) використовувати державні засоби масової інформації, а також засновувати власні засоби масової інформації, як передбачено відповідними законами України; г) підтримувати міжнародні зв'язки з політичними партіями, громадськими організаціями інших держав, міжнародними і міжурядовими організаціями, засновувати (вступати між собою у) міжнародні спілки; д) ідейно, організаційно та матеріально підтримувати молодіжні, жіночі та інші об'єднання громадян, подавати допомогу у їх створенні. Водночас згаданим законом гарантувалась свобода опозиційної діяльності, у тому числі: а) можливість викладати публічно і обстоювати свою позицію з питань державного і суспільного життя; б) брати участь в обговоренні та оприлюднювати і обґрунтовувати критичну оцінку дій і рішень органів влади, використовуючи для цього державні і недержавні засоби масової інформації в порядку, встановленому законом; в) вносити до органів державної влади України та органів місцевого самоврядування пропозиції, які обов'язкові для розгляду відповідними органами в установленому порядку. Також у контексті забезпечення діяльності політичних партій та їх участі в державному управлінні доцільно вказати й на ті новели, що було внесено в даний закон у 2003 році. Наразі йдеться про норми, які регулюють

⁸ Конституція України від 28.06.1996 р. // ВВР. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

⁹ Француз А. Й. Конституційно-правові основи демократичного розвитку політичної системи сучасної України: концептуальний та нормативний аналіз. — К., 2006. — С. 263-269.

¹⁰ Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 р. // ВВР. — 2001. — № 23. — Ст. 118.

процес державного фінансування політичних партій (розділ 4-1 Закону). Зокрема, в ст. 17-3 даного закону вказується, що політична партія має право на отримання державного фінансування її статутної діяльності, якщо на останніх чергових виборах народних депутатів України виборчий список кандидатів у депутати від цієї партії отримав чотири і більше відсотків голосів виборців, які взяли участь у голосуванні, на підставах та в порядку, передбаченому законом (так само в законі визначено й порядок фінансування тих політичних партій, які подолали чотирьохвідсотковий бар'єр у складі виборчих блоків).

Утім, як ми зазначали, паралельно з процесом правової інституціоналізації політичних партій у політичній системі України відбулися дві надзвичайно важливі події, які не просто підтвердили, але й значно посилили роль політичних партій у процесі державного управління. Причому, на думку автора, ці дві події слід розглядати не окремо одну від одної, а тільки у їх взаємному зв'язку. Ми маємо на увазі зміну типу виборчої системи та політичну реформу. На жаль, першій з названих подій до сьогоднішнього дня було надано доволі незначну увагу дослідників, що, з нашої точки зору, не є обґрунтованим, оскільки на значимості фактору виборчої системи для процесу розвитку політичних партій неодноразово наголошували провідні політологи. Як приклад можна навести позицію Дж. Сарторі¹¹. Таким чином, зміна типу виборчої системи жодним чином не повинна бути обійденою увагою в нашій статті.

Нагадаємо, що відповідно до нині чинного Закону України "Про вибори народних депутатів України"¹², вибори депутатів здійснюються на засадах пропорційної системи з обранням депутатів у багатомандатному загальнодержавному виборчому окрузі за виборчими списками кандидатів у депутати від політичних партій, виборчих блоків політичних партій. Тобто суть пропорційної виборчої системи полягає в тому, що голосування проводиться за багатомандатними виборчими списками та партійними списками, а його результати визначаються у такий спосіб, за яким партія отримує кількість мандатів, яка пропорційно відповідає кількості здобутих нею голосів¹³. Разом із тим ст. 10 згаданого Закону вказує, що право висування кандидатів у депутати належить громадянам України, які мають право голосу і реалізується ними через партії (блоки). При цьому кандидатів у депутати може висувати партія, яка зареєстрована в установленому законом порядку не пізніше ніж за триста шістьдесят п'ять днів до дня виборів, або виборчий блок партій за умови, що всі партії, які входять до його складу, зареєстровані не пізніше, як за триста шістьдесят п'ять днів до дня виборів. Водночас перехід до пропорційної виборчої системи відбувся й на рівні місцевих виборів. Адже в Законі України "Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів"¹⁴ чітко зазначається, що вибори депутатів міських рад проводяться за пропорційною системою, тобто депутати обираються за виборчими списками кандидатів у депутати від організацій політичних партій, виборчих блоків організацій політичних партій у багатомандатному окрузі, межі якого збігаються з межами території відповідної міської громади. Теж саме справедливо для виборів депутатів районних у містах рад, депутатів районних рад, депутатів обласних рад, міст Києва та Севастополя, а також депутатів Верховної Ради Автономної Республіки

¹¹ Сарторі Дою. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження структур, мотивів і результатів. — К., 2001. — С. 3-4.

¹² Про вибори народних депутатів України: Закон України від 07.07.2005 р. // ВВР. — 2005. — № 38-39. — Ст. 449.

¹³ Рябов С. Г. Політологічна теорія держави. — К., 1996. — С. 233.

¹⁴ Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів: Закон України від 06.04.2004 р. // ВВР. — 2004. — № 30-31. — Ст. 382.

Крим. Подібний перехід до пропорційної виборчої системи, на нашу думку, значно посилив політичні партії, оскільки тепер саме на рівні партійних організацій відбувається процедура висунення кандидатів та формування виборчих списків. Зокрема, згідно з ст. 57 Закону України “Про вибори народних депутатів України” партія (блок) може висунути кандидатом у депутати особу, яка є членом цієї партії (членом партії, яка входить до блоку), або позапартійну особу, яка має право бути обраною депутатом. Сама процедура висунення кандидатів у депутати партією здійснюється на її з’їзді (зборах, конференції), а блоком — на між партійному з’їзді (зборах, конференції) партій, що входять до блоку у вигляді виборчого списку кандидатів у депутати від партії за формою, затвердженою Центральною виборчою комісією. При цьому всі кандидати у депутати, висунуті партією, включаються до єдиного виборчого списку партії, черговість кандидатів в якому визначається на з’їзді (зборах, конференції).

Зараз ми не беремося припускати, наскільки демократичним слід вважати цей процес посилення політичних партій завдяки запровадженню пропорційної виборчої системи. Адже відомо, що вітчизняні науковці висловлювали доволі відмінні, а подекуди — прямо протилежні, точки зору з цього питання. В контексті нашої розвідки нас цікавить дещо інший аспект, а саме — встановлення того факту, що на сьогоднішній день політичні партії взяли на себе роль середовища, де відбувається культивування та генерація того кадрового потенціалу, який пізніше буде представлено в законодавчих органах державної влади та в органах місцевого самоврядування (а також, беручи до уваги реалії політичної реформи, й в органах виконавчої влади). Тобто, по суті, сьогодні саме на рівні політичних партій відбувається рекрутування нових кадрів, які навіть у тих випадках коли не мають формалізованого зв’язку з партією (через інститут членства), все одно зберігають тісний зв’язок з нею, як з тією політичною силою, що сприяла їх політичному та кар’єрному зростанню. До речі, паралельно з переходом до пропорційної виборчої системи було видозмінено й норми, що регламентують діяльність політичних партій в парламенті. Зокрема, згідно з Регламентом Верховної Ради України¹⁵ (ч. 1 ст. 58), депутатські фракції формуються на партійній основі народними депутатами України, обраними за списками політичних партій (виборчих блоків політичних партій), які за результатами виборів отримали депутатські мандати. Тобто основним принципом формування депутатських фракцій в парламенті є принцип партійного представництва. Інакше кажучи, формування депутатських фракцій відбувається народними депутатами України лише на партійній основі і лише тими народними депутатами України, які обрані за списками відповідної політичної партії. У випадку невходження народного депутата, обраного від політичної партії, до складу депутатської фракції цієї політичної партії або виходу народного депутата зі складу такої фракції його повноваження припиняються достроково на підставі закону за рішенням вищого керівного органу відповідної політичної партії з дня прийняття такого рішення. Таким чином було сформовано доволі міцний зв’язок між політичними партіями, їхніми фракціями в парламенті та народними депутатами, який перетворив політичні партії з одного з домінуючих суб’єктів учасників виборчого процесу (це було зроблено запровадженням пропорційної виборчої системи), ще й на основного суб’єкта парламентської діяльності (тут варто згадати норму ч. 2 ст. 58 Регламенту, де вказано, що політична партія має право формувати лише одну депутатську фракцію).

¹⁵ Про Регламент Верховної Ради України: Постанова Верховної Ради України від 16.03.2006 р. // ОВУ. — 2006. — № 16. — Ст. 1174.

Однак, подібне зростання ролі політичних партій у виборчому процесі можна було б вважати лише періодичним та несистемним явищем якби воно не було підкріплено відповідними інституційними змінами на рівні організації державної влади в цілому. Ми маємо на увазі внесення змін до Конституції України¹⁶, які надали парламенту додаткові повноваження в сфері формування виконавчої влади. Не відтворюючи всіх тих норм, які з'явилися в оновленій Конституції України, зафіксуємо виключно їх головний зміст. На думку багатьох дослідників, він може бути виражений доволі простою формулою, яка має такий вигляд — “перехід від президентської до парламентської республіки”. При цьому, навіть зважаючи на незавершеність цього переходу, ми все одно спостерігаємо чітку тенденцію в перерозподілі повноважень державного управління, які переносяться від президента до уряду і парламенту. Більше того, як вважають окремі фахівці, у зв'язці “уряд-парламент” роль парламенту дедалі посилюватиметься за тієї причини, що доля коаліційного уряду, в першу чергу, залежить саме від парламенту та від політичної стабільності парламентської коаліції¹⁷. До речі, подібний зв'язок між виконавчою й законодавчою гілками влади, який було встановлено політичною реформою, дозволяє нам казати не просто про феномен побічної чи ситуативної участі політичних партій у державному управлінні, а про їх безпосереднє залучення до нього.

Дійсно, якщо ми звернемося до європейської традиції парламентських республік, то можна легко побачити, що парламентський спосіб формування уряду фактично означає, що уряд утворюється з представників тих політичних партій, які створили коаліцію більшості (або мова може вестися про одну політичну партію, у випадку, коли вона отримала більше 50 % голосів виборців). Тобто уряд навіть за формальними ознаками (йдеться про членство в тій чи іншій політичній партії) описується як партійний. Це ж саме можна побачити й на прикладі першого українського коаліційного уряду утвореного після парламентських виборів 2006 року, до складу якого увійшли переважно представники двох політичних партій: ПР та СПУ. До того ж, у процесі утворення коаліції підписується коаліційна угода, в якій відповідно до Регламенту фіксуються узгоджені політичні позиції, що стали основою формування цієї коаліції, зокрема стосовно засад внутрішньої і зовнішньої політики, визначається політична спрямованість і принципи діяльності коаліції, а також порядок вирішення внутрішньо-організаційних питань діяльності коаліції та порядок припинення її діяльності. Пізніше ця коаліційна угода кладеться в основу розробки урядової програми. Водночас не можна оминати увагою й того, що посада голови уряду також постає предметом домовленості в середині коаліції. Нагадаємо, що відповідно до чинної Конституції (ст. 83) коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем'єр-міністра України, а також вносить пропозиції щодо кандидатур до складу Кабінету Міністрів України. Подібна норма міститься й в Регламенті (ст. 64), де зазначено, що питання про внесення пропозицій стосовно кандидатур Прем'єр-міністра України, інших членів Кабінету Міністрів України розглядається на загальних зборах коаліції. Після чого рішення коаліції з пропозиціями стосовно кандидатури Прем'єр-міністра України не пізніше наступного робочого дня після прийняття такого рішення передається Голові Верховної Ради України для невідкладного направлення його Президентові

¹⁶ Про внесення змін до Конституції України: Закон України від 08.02.2004 р. // ВВР. — 2005. — № 2. — Ст. 44.

¹⁷ Політика, право і влада в контексті трансформаційних процесів в Україні / За ред. О. І. Кресіної. — К., 2006. — С. 145-146.

України, а щодо членів Кабінету Міністрів України — Прем'єр-міністрові України в день його призначення.

Таким чином, посилення ролі політичних партій у парламенті відбулося в Україні паралельно з підвищенням ролі самого парламенту та отриманням ним низки повноважень, що не передбачались Конституцією України 1996 року. В результаті цього, якщо ми розглядатимемо процес державного управління в цілому, можна зафіксувати появу механізмів безпосереднього впливу політичних партій (або принаймні їх частини) на процес державного управління, на розробку, прийняття управлінських рішень, а також на процеси їх реалізації. Тому якщо раніше (протягом 1991 — 2004 років) “партійний фактор” у державному управлінні мав здебільшого символічне значення і міг не братися до уваги в ході його аналізу, то сьогодні політичні реалії змушують нас визнати не просто формальний факт впливу політичних партій на державно-управлінські процеси, але й погодитись із тим, що поза його врахуванням нам взагалі навряд чи вдасться розбудувати адекватну картину державного управління. Звісно, що наразі можна зауважувати стосовно рівня відповідності вітчизняних політичних партій тим партійним зразкам, які існують в усталених західних демократіях, але ті політико-правові інститути, які сьогодні об'єктивно діють в Україні, змушують політичні партії як до активного розвитку, так і до їхнього самоусвідомлення як вагомих суб'єктів процесу державного управління. Більше того, можна висновувати, що саме від рівня зрілості політичних партій значною мірою залежатиме не лише зміст управлінського процесу (в частині формулювання цілей державної політики та визначення її пріоритетних напрямів), але й ті форми, які він набуватиме в Україні.

